

.....
которые находились под патронатом русской императрицы, и женским училищам епархиального подчинения. Хотя организация образовательного процесса мало отличалась в этих двух типах училищ, все же 13 училищ духовного ведомства были привилегированными учебными заведениями для девиц духовного состояния. Увеличение количества ученического контингента было убедительным свидетельством стремления духовенства к повышению образовательного уровня своих детей, что соответствовало общим тенденциям общественного развития.

Ключевые слова: Обер-прокурор, Духовное ведомство, епархиальные женские училища, стипендиатки, инспектор классов, лазаретна надзирательница, почетный блюститель по хозяйственной части, епархиальные средства.

УДК 94(477)"18"+268

М.М. Янчук

ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС У ПОЧАТКОВИХ ЦЕРКОВНИХ ШКОЛАХ ХІХ СТ.

У статті показані особливості освітнього процесу в церковнопарафіяльних школах ХІХ століття. Підкреслюється, що не дивлячись на основне завдання школи – озброєння учнів знаннями, основною метою початкових церковних шкіл визначалося релігійне виховання, що розумілось тоді як формування релігійного світогляду та відданості самодержавству. Звертається увага на те, що, вирішуючи для себе таке важливе питання, уряд не планував виділення коштів для цього. Відкриття початкових церковних шкіл було визначене як обов'язок парафіяльного духовенства, а матеріальне забезпечення цієї справи покладалося на міські та сільські товариства.

Ключові слова: церковнопарафіяльні школи, православне духовенство, релігійне виховання, Обер-прокурор, Святійший Синод, законовчитель.

Сучасні виклики щодо реформування освітянської сфери закономірно актуалізують дослідження історичного досвіду функціонування системи освіти в минулому. У ХІХ ст. теж мали місце спроби реформувати освіту. Правда, завдання були дещо іншими, але мотиваційні чинники, реформаторські потуги та державна освітня політика заслуговують на увагу та вивчення. Тоді, як і тепер, на хвилі суспільних вимог держава змушена була повернутися до проблем школи в цілому. Але започаткувавши реформи, державна влада переклала значну частину питань на Православну церкву, яка, як надто заполітизована, мету освітнього процесу трактувала відповідно до своєї ролі в суспільстві. Відповідно до формулювання мети здійснювались і перетворення у системі шкільної освіти.

Проблема ролі Православної церкви в культурно-освітніх процесах ХІХ ст. має доволі велику історіографію. У наукових працях В.Й. Борисенка [1], С.П. Стельмах [2], С.О. Гладкого [3], В.Денисенка [4] та ін. викладено результати досліджень місця і значення Православної церкви в освітній сфері, висвітлюється державна політика щодо шкільної освіти, показана діяльність православного духовенства щодо організації шкільної мережі тощо. Чимало публікацій присвячено регіональним аспектам освітньої діяльності православного духовенства. У полі зору дослідників був і навчальний процес в церковних школах. Але організація навчального процесу в значній мірі залежала від основної освітньої мети. А дослідження цього аспекту ще не можна вважати завершеним.

Тому завданням автора даної статті було увиразнення процесу реформування системи початкової церковної освіти в ХІХ столітті з акцентуванням уваги на формулюванні основної освітньої мети.

Традиційно склалося так, що саме православне духовенство з усіх освічених суспільних станів найтісніше спілкувалося з простим людом. Виконання функцій духовенства – церковнослужіння, проповідницька діяльність – значною мірою залежало від рівня освіченості народу. Безбожність та забобонність більш притаманні неграмотним людям. Тому, з метою полегшення виконання своїх обов'язків, духовенство було зацікавлене і піклувалося поширенням освіти. Та у процесі одержавлення церкви освіта, як процес опанування певними

знаннями, теж ідеологізувалась. Тому мотиваційні чинники освітньої діяльності православного духовенства до зросійщення церкви і потому були різними.

Як підкреслював відомий вчений В. Певницький, здавна, з часу утвердження християнства на українських землях, церква була головним і єдиним провідником освіти в народні маси. Перші школи влаштовувались при храмах і були тісно пов'язані з церквою. Служителі церкви, – наголошував він, – були улюбленими учителями народу, і тільки духовний стан, що більше за інших був грамотним й освіченим, давати освіту народу [5, с.3].

Зміст освіти церковних шкіл на початковому етапі їх утворення (у означених хронологічних межах нашого дослідження йдеться про першу половину XIX ст.) – це окремий сюжет, який, практично, досліджений у науковій літературі. У нововиявлених історичних джерелах підтверджується загальна характеристика початкової церковної школи як такої, де панувала схоластика, механічне зазубрювання учнями часто незрозумілих текстів тощо. Ще однією ілюстрацією цьому можуть бути недавно опубліковані щоденники відомого громадського діяча, батька археолога та одного із засновників музейництва в Україні Петра Курінного, П.Ф. Курінного. Його шкільна наука розпочалася восени 1861 року і у своєму щоденнику він занотував про неї таке: «На початку наука давалася дуже тяжко. Ми вчилися слов'янській граматиці зі слов'янською вимовою літер і слів. Доводилось виучувати все напам'ять. Тбю, нью, тлю, тля, брж, држ і т.д. Доводилось умудрятись так цілими тижнями і вся наша школа голосно і так дружно, що чути було на вулиці, викрикувала усю цю мудрість. Справжній «клекіт», кажуть мужики... А далі все більше і більше: «склади», слово – титл, різні «кавики» і «ерки» з «дивовижними знаками» складали вже вищу мудрість. За три місяці ми вже сміялися з азбучників: «аз, буки, буряки, печена каша», «тбю, нью, тою, тля, з'їли вовки попове теля, їжиця, дубець близиться» [6, с. 17].

Щодо появи початкових церковних шкіл, то у переважній більшості населених пунктів вони утворювались з волі церковного кекрівництва. Як підкреслював один з учасників реформи 1864 року П. Мілюков, «хто не знає, що відкриття шкіл відбувалось не добровільно, а за розпорядженням єпархіального начальства, і що в одній єпархії було навіть оголошено, що якщо місцеві священики негайно не відкриють шкіл чи не будуть навчати дітей, то начальство найме учителів за кошти місцевого притчу [7, с.375-376]. Які школи відкривались у такий спосіб, видно із заяви іншого експерта тієї ж реформи В. Куломзіна. Він зазначав, що спочатку народ у ці школи посилав дітей з радістю, але невдовзі отримав велике розчарування. Священики і церковнослужителі, замість навчання, іноді примушували дітей рубати дрова, возити воду і корм худобі, взагалі займатися хатньою роботою; навчання йшло в'яло, за дітьми не було ніякого нагляду; школи, за незначним виключенням, пустіли та зачинялись [7, с. 376]. Звичайно, подібні випадки мали місце, але вони не можуть загалом характеризувати школи, так як відомо чимало прикладів сумлінної праці парафіяльних священиків.

Та все ж, в цілому, освіта на українських землях першої половини XIX ст. була не відділеною від церкви сферою духовної культури і майже повністю перебувала в межах релігійно-церковних впливів. Це проявлялося в тому, що державні заходи адміністративно і духовно підпорядковували освіту всіх рівнів православно-церковній владі; освіта існувала в державі переважно як релігійно-духовна: ідейно домінуючим змістом програм наявних навчальних закладів були християнські ідеї та концепції; викладацькі функції освітніх закладів усіх рівнів виконувалися, здебільшого, православним кліром або ж чернецтвом. Основна маса училищ та шкіл була організована при церквах, монастирях і значною мірою фінансувалася парафіями та парафіянами [8, с.271]. Про увагу держави до початкової освіти у першій половині XIX ст. доводиться говорити досить стримано. Підтримуючи традицію єдності церкви та освіти, державна влада здійснювала деякі організаційні заходи. Одним з них було створення в жовтні 1817 р. Міністерства духовних справ і народної освіти, яке, однак, виявилось малоефективним. Упродовж першої половини XIX ст. увага держави до церкви лише декларувалася, так як насправді царська адміністрація усіяко намагалася перекласти налагодження ефективної системи освіти на церкву, духовенство, сільські та міські громади.

На хвилі реформ 60-х років XIX ст. започатковано зміни і в системі освіти. Обговорення реформи початкової школи у 1864 р. відбувалось так само як і обговорення статуту середніх навчальних закладів. Спеціальний комітет і Учбовий комітет при Св. Синоді розробили два абсолютно протилежні проекти організації початкової освіти. І один, і інший сходились на тому, що справа народної освіти є справа самого народу... Обидва проекти не допускали і

.....
думки про введення початкових шкіл в державний бюджет, як були введені гімназії у 1804 р. та повітові училища в 1828 р. [7, с. 376]. Все ж відкриття початкових шкіл стало обов'язковим для сільських та міських громад, а в разі потреби, їм мала надаватись допомога в уплаті праці учителя. Не торкаючись питань створення нормативної бази освіти, демократизації та лібералізації системи освіти, що позитивно впливало на якість освітнього процесу, все ж наголосимо, що і в пореформений час організація початкової освіти стала обов'язком духовенства.

У другій половині ХІХ ст. з'явилися державно-синодальні акти, які реформували систему освіти, утверджували нові підходи і форми організації цієї справи у дусі російської державної церковності. В 1864 році вийшло «Положення про початкові народні училища». Відповідно до програми цих училищ, освіта в них мала бути «переважно церковно-релігійною» і включати читання, письмо, арифметику, Закон Божий, російську мову та російську історію, церковний спів. За мету вивчення Закону Божого ставилася «просвіта в своїй вірі» і моральне виховання. Грамоти школярі мали вчитися за Псалтирем церковно-слов'янського друку, а згодом – за Євангелієм цивільного друку [9, с. 391].

На сторінках церковної періодики відзначалося, що імператор покладав надію на духовенство, яке спонукалося до посилення просвітницької діяльності, що є виразом довіри уряду до нього [7, с.7]. Але метою освітньої діяльності мало стати не лише озброєння дітей певною сумою знань, а в більшій мірі відповідне ідейне спрямування. Наголошувалося, що діти парафіян мають бути предметом особливої турботи священика, так як вони є для нього «самим податливим матеріалом», на який він найбільше може впливати [7, с.12]. Неодноразово підкреслювалось, що на парафіяльного священика покладаються великі надії як вищої духовної, так і державної влади у підвищенні моральних сил простого народу. При цьому вказувалося саме на початкову шкільну освіту, як на один із чинників, що може суттєво допомогти священику у досягненні головної мети в його служінні. Висловлювались переконання, що шляхом поширення грамотності серед народу легко буде сформувати правильне розуміння християнських обов'язків. Окрім того, наголошувалося, що тоді люди отримають корисні знання щодо підвищення ефективності їх праці. Тобто, правильною постановкою початкової народної освіти передбачалося досягнути двох результатів: підвищення моральності простого люду та поліпшення його матеріального становища [10, с.143].

Так, декларуючи необхідність поширення освіти серед народу, державно-церковна влада все ж пріоритетним вважала виховання вірогідних громадян. І головна мета, якій підпорядковувалась просвітницька діяльність священиків-учителів, офіційно була сформульована так: щоб в серцях і умах дітей-школярів утвердити істинну віру і благочестя, повагу до Православної церкви та її настанов на самовіддану вірність царю і державі [11, с. 54]. Тобто не освіта як засвоєння наукових знань, а формування релігійного світогляду та відданість самодержавству визначали сутність освітнього процесу. Підтвердження цьому містять офіційні документи найвищого церковного керівництва.

У звіті Обер-прокурора Св. Синоду за 1888-1889рр. відмічалось, що церковні школи прагнули в більшій чи меншій мірі досягти головної мети – утвердження серед народу православного вчення, віри та християнської моралі. Привчені до обов'язкового читання вранішніх, перед читанням уроків, і вечірніх молитов, учні церковнопарафіяльних шкіл зобов'язані обов'язково відвідувати храм Божий у недільні та святкові дні. У хороших школах учителі збирали учнів за годину-другу до початку вечірнього богослужіння, готували їх до читання та співу в церкві, супроводжували, керували ними та слідкували за їх поведінкою. У багатьох школах старші учні, з благословення єпархіальних преосвящених, одягали в церкві стихарі і прислужували при богослужінні. При багатьох церковнопарафіяльних школах в недільні та святкові дні проводились позабогослужбові бесіди, які, до того ж, супроводжувались співом. Користь від них очевидна, але важливо і те, що багато людей не зловживали своїм вільним часом. У великих парафіях при церковнопарафіяльних школах відкривались ще й недільні школи для дорослих.

Таким чином, церковні школи ставали не тільки розсадником грамотності серед народу, а й центром виховання підростаючого покоління в дусі віри та церкви православної. Школи впливали і на дітей, і на їх батьків. У звіт Обер-прокурора Св. Синоду потрапили слова спостерігача за школами 3-го округу Уманського повіту, який підкреслив, що «в той семье, где

.....
есть мальчик, учившийся в школе, уже нельзя встретить таких членов, которые бы читали молитвы не правильно, а тем бодем искаженно» [12, с. 358]. В офіційних звітах наголошувалось, що селяни люблять церковну школу насамперед за те, що в ній діти навчаються читати часослов і псалтир, співати молитви, привчаються до відвідування храму Божого, засвоюють добрі звички тощо.

Підтримуючи школи, єпархіальні училищні ради забезпечували їх додатковою літературою для позакласного читання. Київська Єпархіальна Училищна рада в 1889 році розіслала у 115 шкіл спеціальні бібліотеки, кожна з яких складалася з 130 назв книг для позакласного читання [12, с. 361].

В наступні роки виховна мета церковної освіти все більше конкретизувалась. «Главная и самая важная забота законоучителей, заведующих школами и учителей состояла в том, чтобы пробудить, развить и утвердить в учащихся чувства любви к Богу, Св. Церкви, ея уставам и священнодействиями, чувства верноподданической преданности и любви к Царю и отечеству, любви к родителям, вежливое и почтительное обращение со старшими и кроткое, ревное – со сверстниками и младшими», – підкреслювалось в офіційному документі [13, с. 517]. Для досягнення цієї мети сам спосіб викладання головного предмета в школах – Закону Божого – мав характер релігійно-виховний. Законовчителі старались, щоб істини християнської віри сприймалися не лише розумом, а й серцем; священна історія викладалася в живих оповіданнях, з яких діти могли б винести моральні уроки: особливо законовчителі мали турбуватися, щоб в серцях учнів ясно і твердо закарбувалися фрагменти життя Ісуса Христа, як взірць праведного життя. При вивченні молитов мала звертатись увага на їх розуміння і малось на увазі таке налаштування дітей, щоб молитва стала потребою їх душі. В школах вводились молитви перед навчанням та по його завершенні.

Неослабна увага приділялась влаштуванню шкільних бібліотек. Станом на 1894-1895 н.р. Київська єпархія відносилась до трьох єпархій (ще Архангельська і Донська), на території яких усі церковні школи мали бібліотеки [14, с.387].

Для забезпечення церковних шкіл підручниками та посібниками ще у 1891 році Училищна рада при Св. Синоді сформувала книжковий склад, що передбачало здешевлення книг та цільову їх доставку у шкільні бібліотеки. У 1894 році з цією ж метою була створена спеціальна Видавнича Комісія, яка в перший рік свого існування безкоштовно розіслала в єпархіальні училищні ради 1607000 примірників навчальних книг на суму 192325 руб., а потім на вимогу училищних рад було розіслано ще 939949 примірників підручників загальною вартістю 131848 рублів. Окрім безплатних поповнень бібліотек училищні ради закупили ще 862854 примірники книг на суму 159356 рублів. У 1894 і 1895 роках Видавнича Комісія безплатно розіслала для шкільних бібліотек 64000 примірників книг під назвою «Приходская Библиотека» загальною вартістю 15610 рублів [14, с.388].

Та навчання дітей не вичерпувало завдань церковної освіти. Як підкреслювалось в офіційних документах, «церковно-приходская школа ставит себе задачей не только обучение детей, но и в особенности воспитание их посреди скудной хрестьянской среды и грубой обстановки: сообщение им добрых религиозных и нравственных начал и стремлений, добрых привычек, приучение их к порядку и опрятности, возбуждение в них умственного и нравственного интереса в соответствии с той жизнью и деятельностью, которая предстоит им. Главным средством для возвышения духа в детях полагается – церковное богослужение, с сознательным в нем участием и пение, воспитательное действие коего в особенности благотельно и простирается не только на детей, но чрез них на родителей их и на всю деревню. Чрез учеников благотворное влияние церковной школы распространяется и на взрослое население. Внимательным церковным стоянием дети подають добрый пример прежде всего членам своей семьи, а участие детей в церковном чтении радует родителей, привлекает их к разумному чтению» [15, с.239].

У 90-ті роки XIX ст. спостерігалось піднесення релігійно-церковної освітньої активності в Україні, яке зумовило збільшення кількості шкіл усіх типів. У 1890р. у дев'яти українських єпархіях діяло 9 семінарій та 30 духовних училищ. А про мережу початкової освіти можуть свідчити такі дані: за загальної по імперії кількості учнів церковнопарафіяльних шкіл, що припадали на 1 тис. жителів православного віросповідання, – 7,5 учня, у Київській, Подільській, Волинській єпархіях цей показник був відповідно 25,0, 22,9 та 16,0 учнів. На кінець століття церковнопарафіяльні школи, що становили близько 80% усіх початкових шкіл,

кількісно значно перевищували школи Міністерства народної освіти. Магістральним завданням шкіл у парафіях залишалось утвердження в народі православного вчення, християнської моралі, а уже потім – ознайомлення з початковими знаннями. Хоч релігійні цілі були домінуючими, все ж тягар утримання шкіл духовенство прагнуло перекласти на селян.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Борисенко В.Й. Борьба демократических сил за народную освіту на Україні в 60-90-х гг. XIX ст. / В.Й. Борисенко. – К.: Наукова думка, 1980. – 155с.
2. Стельмах С.П. Политика самодержавия в области народного образования на Украине в 60-е – 90-е гг. XIX в.: Автореф. дис... канд. истор. наук: 07.00.02 / Киевский Госунивер. им. Т.Г. Шевченко. – К., 1991. – 19с.
3. Гладкий С.О. Культурницька діяльність парафіяльного духовенства православних епархій України на початку XX ст. / С.О. Гладкий. – Запоріжжя, 1997. – 50с.
4. Денисенко В. Проблеми релігійної освіти в Україні (за матеріалами релігійної періодики XIX ст. / В. Денисенко // Українознавство. – К., 2007. – №4. – С. 156-160.
5. Певницкий В. Отношение приходского духовенства к делу народного образования / В. Певницкий // Церковно-приходская школа. – 1891. – Кн. 1. – С. 3-15.
6. Умань та уманчани очима П.Ф. Курінного (з особистих щоденників за 1898-1917рр.) / За ред. Ю.В. Торгала, Л.Д. Гарбузової. – Умань: ВПЦ «Візаві», 2013. – 344с.
7. Милуков П. Очерки по истории русской культуры. Часть II. Церковь и школа (вера, творчество, образование) / П. Милуков. – С. Петербург, 1905. – 402 с.
8. Історія релігій в Україні: У 10-ти т. / Редкол.: А. Колодний (голова) та ін. – К.: Український центр духовної культури, 1996-1999. Т. 3. Православ'я в Україні / За ред. А. Колодного, В. Климова, 1999. – 560 с.
9. Програма обучения в церковно-приходских школах Киевской епархии // Киевские епархиальные ведомости. – 1864. – №12. – С. 391-394.
10. Л.Ш. Учитель начальной народной школы как сотрудник священника по благоустройению приходской жизни // Руководство для сельских пастырей. – 1888. – №21. – С. 142-150.
11. Всеподданейший отчет Обер-прокурора Свят. Синода К. Победоносцева по ведомству православного исповедания за 1901 г. – СПб.: Синодальная тип., 1905. – 337 с.
12. Всеподданейший отчет Обер-прокурора... за 1888-1889 годы. – СПб.: Синодальная тип., 1891. – 474с.
13. Всеподданейший отчет Обер-прокурора... за 1892-1893 годы. – СПб.: Синодальная тип., 1895. – 601с.
14. Всеподданейший отчет Обер-прокурора... за 1894-1895 годы. – СПб.: Синодальная тип., 1898. – 427с.
15. Всеподданейший отчет Обер-прокурора... за 1896-1897 годы. – СПб.: Синодальная тип., 1899. – 279с.

Yanchuk M.M. The educational process in elementary church schools in the XIX century.

The article focuses on the features of the educational process in parish schools of the XIX century. The author emphasizes that despite the main task of the school – providing students with knowledge, the main purpose of church schools was religious education then understood as the formation of religious belief and commitment to autocracy. Attention is drawn to the fact that in such an important issue the government still didn't plan to provide funds for this purpose. Opening of elementary church schools was the duty of the parish clergy and material support of the case was entrusted to the urban and rural communities.

Keywords: parish schools, Orthodox clergy, religious education, the ober-prosecutor, the Holy Synod of the law.

Янчук М. М. Образовательный процесс в начальных церковных школах XIX в.

В статье указаны особенности образовательного процесса в церковноприходских школах XIX века. Подчеркивается, что несмотря на основную задачу школы – вооружение учащихся знаниями, основной целью начальных церковных школ было религиозное воспитание, которое понималось тогда как формирование религиозного мировоззрения и преданности самодержавию. Обращается внимание на то, что решая для себя такой важный вопрос, правительство не планировало выделение средств для этого. Открытие начальных церковных школ определялось как обязанность приходского духовенства, а материальное обеспечение этого дела возлагалось на городские и сельские общества.

.....
Ключевые слова: церковно-приходские школы, православное духовенство, религиозное воспитание, Обер-прокурор, Святейший Синод, законоучитель.

УДК 262.1-055(477.41)

В.С. Тацієнко

СІМ'Я ПРАВОСЛАВНОГО ПАРАФІЯЛЬНОГО ДУХОВЕНСТВА КИЇВСЬКОЇ ЄПАРХІЇ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.

У статті розглядається сімейний побут православного парафіяльного духовенства Київської єпархії ХІХ – початку ХХ ст. Зроблено спробу проаналізувати один з головних аспектів повсякденного життя – шлюбно-сімейні стосунки осіб духовного стану, зокрема, умови укладення шлюбів. З'ясовано, що безшлюбність парафіяльного духовенства сприймалася виключно як негативне явище, шлюби укладались, як правило, всередині духовного стану, часто з прагматичних розрахунків. Акцентується увага на родинному укладі та дозвіллі сімей.

Ключові слова: православне парафіяльне духовенство, Київська єпархія, шлюб, сім'я, консисторія, митрополит.

В останні десятиліття у вивченні історичного минулого все більше посилюється інтерес до історії повсякденності. Все більше уваги потребує дослідження звичного, повторюваного, побутового, такого, що уявляється «нормальним» у контексті існування певного суспільства в конкретний проміжок часу [1, с. 48]. Елементом повсякденності суспільства є шлюбно-сімейні стосунки та сімейний побут. Для парафіяльного духовенства сім'я була не менш важливою складовою життя, як і професійні обов'язки.

Це не нова тема в історіографії, так як уже накопичено певний досвід її розпрацювання. Сімейний уклад та родинні стосунки духовенства досліджують Т. Г. Леонтєва [2], Н. Г. Пилипенко, Л. Ю. Посохова [3], Б. О. Опря [4], Б. М. Миронов [5]. Та виявлення нових джерел потребує введення їх в науковий обіг, що сприятиме поглибленню дослідження даної проблеми.

За православною канонічною традицією для юнака духовного стану одруження було обов'язковим. Тому випускник семінарії перед отриманням місця служби спочатку мав знайти наречену. Безшлюбність парафіяльного духовенства засуджувалась і сприймалася виключно як негативне явище. Варто зауважити, що рукопокладений у священницький сан (священик, диякон) одружувались вже не міг [6, с. 183]. Церковнослужителі ж мали право вступати до шлюбу перебуваючи на посаді причетника.

Умовами для одруження були: досягнення 18-річного віку для юнаків та 16-річного для дівчат, розумове здоров'я, дозвіл батьків чи опікунів, взаємна згода (заборонялось примушування до вступу в шлюб), відсутність родинних зв'язків [6, с. 183-184, 187]. Юнак, який бажав одружитися, був зобов'язаний звернутись за дозволом до єпархіального архієрея, і у випадку позитивного вирішення духовна консисторія видавала спеціальне свідоцтво – білет на вступ у шлюб [7, с. 108]. Одруження без згоди єпархіального керівництва тягнуло за собою серйозне покарання. Наприклад, студент Київської духовної семінарії С. Августинович за те, що 1841 р. одружився «сам по себе, без дозволення начальства и благословения родителей» був виключений не тільки з семінарії, а й духовного стану, хоча шлюб було визнано дійсним [8, арк. 6, 19 зв., 23].

Шлюби укладались, як правило, всередині духовного стану, за чим слідкувала вища церковна влада. Прикладом тому є донесення благочинного Васильківського повіту Київської єпархії П. Зражевського до Св. Синоду про те, що діти священно- і церковнослужителів, які закінчили навчання в Київській духовній академії, не бажали одружуватись на дівчатах з духовного стану, а «льстясь на приданное вступають в супружество с дочерьми киевских мясников, сапожников и даже помещичьих подданных», внаслідок чого доньки кліриків виходили заміж за кріпаків і втрачали свої станові привілеї. На це Св. Синод 21 квітня 1804 р. видав указ про заборону таких шлюбів з метою користолюбства [9, арк. 2-3]. Ще одним яскравим прикладом такого контролю було взяття підписки 1821 р. з дячка містечка Кагарлика Київського повіту В. Блажевського, що він «кроме священно- и церковнослужительских ни на